

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Oskar Lindbom

Ensidiga och ömsesidiga dispositioner

Om parternas möjligheter att påverka rättstillämpningen i
dispositiva tvistemål

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Lotta Maunsbach

Termin: VT2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
1 INLEDNING	3
1.1 Introduktion	3
1.2 Syfte och frågeställningar	3
1.3 Teori och metod	4
1.4 Material	5
1.5 Avgränsningar	6
2 PRINCIPER I DISPOSITIVA TVISTEMÅL	7
2.1 Inledande anmärkningar	7
2.2 Dispositionsprincipen	8
2.3 Principen om jura novit curia	9
2.4 Bakgrund och skäl för principerna	10
3 PARTERNAS DISPOSITIONSMÖJLIGHETER	12
3.1 Inledande anmärkningar	12
3.2 Ensidiga dispositioner	12
3.2.1 Erkännandet som processhandling	12
3.2.2 Erkännande av rättsfaktas rättsliga betydelse samt prejudiciella rättsförhållanden	13
3.2.3 Erkännandet som dispositionsmedel	15
3.3 Partsgemensamma överenskommelser	16
3.3.1 Överenskommelser om rättstillämpningen	16
3.3.2 Gränsdragning mot ensidiga dispositioner	17
3.4 Partsdispositioner i praxis	18
3.4.1 Inledande anmärkningar	18
3.4.2 Förutsatt rättstillämpning	18
3.4.3 Fråga om rätt svarande	19
4 ANALYS OCH SLUTSATSER	21
4.1 Erkännandet som dispositionsmedel	21

4.2	Överenskommelser om rättstillämpningen	23
4.3	Ensidiga och ömsesidiga dispositioner	24
4.3.1	Gränsdragning och skillnader	24
4.3.2	Skäl för skillnaden?	26
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	28

Summary

The systematics of Swedish civil procedural law is affected by legal principles. Two of these are the principle of disposition and the principle of *jura novit curia*. The principles divide responsibilities in the proceedings between the parties on one hand and the court on the other. According to the principle of *jura novit curia* the court has an exclusive duty and right to apply the correct law on the material presented by the parties. The parties in their turn have the exclusive right to present what material they see fit, a feature of the principle of disposition.

Traditionally the parties are considered to have no possibility to dispose of the application of law in a process. One exception exists though. Through an admittance of the legal consequences of a dispositive fact in a process a party can force the court to accept that legal consequence, sometimes against its better knowing. This way the parties can dispose of the applicable law and control the legal aspect of the litigation. As a contrast, agreements or contracts between the parties concerning the application of law are considered void and the court shall ignore them in its ruling.

The grounds for the accepted way of disposing of the application of law are unclear, and the concept is a product of legal scholars rather than written or case law. Furthermore, the distinction between these dispositions and the party agreements are in some cases unclear, and the difference in their effects is not completely rational. Both methods are derogations of *jura novit curia*, and the only clear difference is that an agreement could be upheld against a party's will, while the other is based on consent between the parties before the court.

Even though the questions of the effect of admittance of legal consequences, and of the differing treatment of a party agreement with the same function, are unfortunately left unsolved, there are multiple reasons for treating these dispositions equally when upheld by the parties before the court.

Sammanfattning

Civilprocessrättens systematik bygger till stor del på rättsliga principer. Två av dessa är *jura novit curia* och dispositionsprincipen. Principerna, som i några fall kommer till uttryck i lag, ger domstolen respektive parterna kontroll över olika delar av processen. Enligt *jura novit curia* har domstolen ensam rätt och plikt att tillämpa korrekta rättsregler på materialet som presenteras av parterna. Parterna å sin sida har rätt att bestämma vilket material de presenterar, en följd av dispositionsprincipen.

Traditionellt har denna uppdelning ansetts klar, men vissa möjligheter för parterna att kontrollera rättstillämpningen har förelegat. Detta i form av de erkännanden som binder domstolen vid en viss rättslig kvalificering och som därigenom får funktion som ett dispositionsmedel över rättstillämpningen. Samtidigt har partsgemensamma överenskommelser, i form av avtal om rättstillämpningen, ansetts ogiltiga och icke-bindande för domstolen. Denna har alltså haft att, oaktat parternas åsikter, tillämpa gällande rätt på det presenterade materialet.

I uppsatsen konstateras att grunden för att ett erkännande av rättsfaktas rättsliga betydelse är bindande inte är klar, och att idén utgör en doktrinär konstruktion. Det finns ytterst få rättsfall som ger någon belysning. Det framkommer vidare att det inte är självklart att dessa dispositioner ska behandlas annorlunda än partsgemensamma överenskommelser. Båda former av dispositioner innebär inskränkningar av *jura novit curia* och den enda klara skillnaden dem emellan är att ett rättstillämpningsavtal mellan parterna skulle kunna binda en part mot dess vilja i en process. Den andra formen av disposition förutsätter å sin sida att parterna agerar i enighet inför domstolen.

Även om något klart svar om giltigheten för dessa erkännanden, eller om varför en partsgemensam överenskommelse med i stort sett identiska verkningar är ogiltig, inte kan ges finns det flera skäl för att man borde behandla dessa former av dispositioner likvärdigt när båda parter vill upprätthålla dem i en konkret tvist.

1 Inledning

1.1 Introduktion

Civilprocessrätten genomsyras liksom många andra rättsområden av ett flertal, allmänrättsliga principer. Principerna ställer upp ramar för rättsreglerna och ger förklaringar till deras formulering. Samtidigt är principerna produkter av rättspolitiska överväganden.

Två centrala principer inom civilprocessrätten är dispositionsprincipen och principen om *jura novit curia*. Den förstnämnda utgör ett uttryck för parternas möjligheter att kontrollera processen och därigenom sina egna intressen. Den andra löper ur det offentliga samhällets rättskipningsanspråk.

Traditionellt har dessa principer setts som motstående men samverkande. Det föreligger dock situationer då de löper in i varandra och där något intresse måste ges företräde. En sådan situation är när parterna i en process försöker disponera över rättstillämpningen, något som traditionellt ansetts tillkomma domaren.

Det föreligger två former av sådana dispositioner som på flera sätt närmar sig varandra, utan att vara identiska. Båda bygger på partsenighet, men den ena tar form i en processhandling, erkännande, medan den andra tar sig uttryck i en uttalad överenskommelse mellan parterna. I dagsläget hanteras dessa dispositioner olika av rättssystemet, åtminstone på pappret. Frågan är hur denna hantering ser ut, och varför.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med arbetet är att med utgångspunkt i dispositionsprincipen och principen om *jura novit curia* redogöra för två olika former av partsdispositioner över rättstillämpningen. Den ena dispositionen är, utåt sett, ensidig och den andra ömsesidig. Utöver redogörelsen ska dispositionernas

form, skillnader dem emellan samt deras effekter analyseras och belysas utifrån de överväganden som kan ligga till grund för eventuella skillnader.

Målsättningen är att förklara hur och varför dispositionsformerna hanteras olika samt att kritiskt granska deras ställning i civilprocessen. Med utgångspunkt i de två bärande rättsprinciperna ska därför följande frågor besvaras:

1. I vad består en ensidig disposition av rättstillämpningen baserad på erkännande och vilken effekt har den i processen?
2. I vad består en partsgemensam överenskommelse över rättstillämpningen och vilken effekt har den i processen?
3. Vilka skillnader finns mellan dispositionsformerna och deras effekter?
4. Varför föreligger dessa skillnader, och är det motiverat?

1.3 Teori och metod

Den valda metoden för detta arbete påverkas av främst två saker. För det första utgår arbetet i stor mån från två rättsprinciper. För det andra präglas det undersökta området av en avsaknad av uttryckliga lagregler, liksom förarbetsuttalanden och förtydliganden i praxis. Rättsläget kan alltså sammanfattas som oklart.

Avseende det första är redan frågan om vad en princip är komplicerad. Om de grundas i lag eller om lagregler ger uttryck för principerna är i sig ett ämne för en uppsats. Med det som Ekelöf betecknar som en naturrättslig utgångspunkt kan rättsregler deduceras från principer, åtminstone genom att lagstiftaren förutsätts ha utgått från principerna.¹ Med en positivrättslig utgångspunkt, som detta arbete har, kan dock inte principerna ges en självständig roll oaktat lagstiftningen. Även om rättsprinciper skiljer sig från rättsregler i sättet de rekonstrueras kan liknande överväganden läggas till grund för utredningen. Lagtext, ändamålsresonemang och liknande får alltså

¹ Ekelöf 1956, s. 210.

betydelse för principers innehåll och tillämpning. Metoden är mycket lik den som syftar till att utreda innehållet i och betydelsen av en rättsregel och som kan kallas för rättsanalytisk eller emellanåt rättsdogmatisk metod.² Reservation måste dock göras för principers mer odefinierade konturer och tillämpningsområden. Metoden påverkas även av principernas underordnade ställning i förhållande till mer konkreta rättsregler.

Ämnet präglas som sagt även av en avsaknad av tydliga uttalanden i lagtext, förarbeten och praxis. Doktrinen är därför framträdande. Detta är förvisso en fråga om materialet, men påverkar även den använda metoden då klassisk rättskällelära får en minskad roll, om än utan att förlora sin betydelse. Jag har ändå, i den mån det varit möjligt, utgått från lagtext, förarbeten och praxis men varit tvungen att basera större delen av utredningen på doktrinära uttalanden. Detta har påverkat hur jag närmat mig ämnet, då jag baserat undersökningen främst på doktrin men förhållit mig kritisk mot densamma i analysen. I denna har jag snarare försökt foga in det som framkommit i undersökningen i den civilprocessrättsliga systematiken med utgångspunkt i lagstiftningen och de två genomgående rättsprinciperna.

1.4 Material

Utgångspunkten i materialet har varit rättegångsbalken³ samt dess förarbeten. Det använda materialet präglas dock av en brist på tydliga uttalanden i lag, förarbeten och praxis. Det har därför varit nödvändigt att använda doktrin för att utreda gällande rätt. Detta innebär givetvis vissa problem, då doktrinen dels präglas av olika uppfattningar och framförallt saknar en auktoritativ ställning rättskällemässigt. Jag har därför strävat efter att använda doktrin med stark ställning, vilket yttrar sig i hur den hanterats av exempelvis domstolar eller andra författare. Jag har även jämfört doktrinuttalanden för att söka det varom råder större enighet. Slutligen

² Begreppet ”rättsdogmatik” är alltjämt omdiskuterat och inte helt klart. Jag åsyftar här definitionen enligt Kleineman i *Juridisk metodlära*, Korling, F. och Zamboni, M. (red.) 2013.

³ SFS 1942:740, hädanefter förkortad RB.

vinner doktrinuttalanden sin auktoritet endast genom att låna den från rättskällor högre i hierarkin eller genom förnuftet i sin argumentation, något jag tagit hänsyn till.

Utöver de monografier och läroböcker som använts har två artiklar skrivna av Westberg och Heuman i anslutning till rättsfallet NJA 2010 s. 643 stor betydelse. Artiklar bygger vanligtvis inte på samma djupgående överväganden som exempelvis monografier, men då de på flera sätt behandlar samma eller liknande frågor som denna utredning har de varit nödvändiga att använda.

1.5 Avgränsningar

Ett antal avgränsningar har varit nödvändiga på grund av rättsområdets omfång i förhållande till arbetets. Andra principer på området har lämnats utanför arbetet. Dessa hade varit intressanta att utreda, men betydelsen för ämnet förefaller inte vara överväldigande. Vidare behandlas inte frågor som rör bevisning eller bevisvärdering, även om detta område är angränsande och innefattar likartade situationer. För det tredje utreds inte gränsdragningen mellan sakfrågor och rättsfrågor på något djupare plan och inte heller hanteras distinktionen mellan det som brukar kallas abstrakta och konkreta rättsfakta. Detta faller i viss mån utanför uppsatsen huvudsyfte, men hade kunnat belysa vissa delar av problematiken. Processuella regler som komplicerar processens framåtskridande, exempelvis preklusionsregler, omnämns i vissa fall, men för arbetets syfte har jag medvetet förenklat vissa situationer. Då de processuella reglerna inte förändrar innebörden av exempelvis processhandlingar utan endast anvisar hur och när en sådan kan företas påverkar inte denna avgränsning arbetet mer än att det förenklas i sitt framförande och ger en möjlighet att presentera de principiella frågeställningarna klarare. Slutligen bör nämnas att civilrättsliga effekter av partsavtal har lämnats utanför uppsatsen. När det talas om ogiltighet för sådana avtal menas att de saknar processuell effekt.

2 Principer i dispositiva tvistemål

2.1 Inledande anmärkningar

Civilprocessrätten genomsyras av rättsprinciper. Vissa av principerna är vägledande för rättegångens yttre förlopp, medan andra är betydande för parternas och rättens inflytande över processen och processmaterialet.⁴ Det är principer av det senare slaget som är relevanta för detta arbete och då *dispositionsprincipen* och *principen om jura novit curia*. Nedan följer en närmare beskrivning av dessa. Det bör anmärkas att frågan om vad en rättsprincip mer exakt innebär i sig kan göras till ämne för en längre diskussion, och frågan lämnas här därhän.

Inledningsvis ska även några ord sägas om den processrättsliga terminologin. I framförallt äldre doktrin ägnades stor kraft åt att reda ut begrepp samt etikettera processens olika beståndsdelar och författarna framförde en rad argument för deras begrepps beständighet. För förståelsen av detta arbete bör därför så tidigt som möjligt klargöras vad som åsyftas med begreppsanvändningen i det.

Det mest relevanta begreppet att definiera är *omständighet*, såsom det används i exempelvis RB 17 kap. 3 §. Processlagberedningen skiljer mellan omedelbart och medelbart relevanta omständigheter, där de förra är faktiska omständigheter som en rättsföljd följer på om de föreligger.⁵ Ekelöf betecknar sådana omständigheter som rättsfakta, vilket är den definition detta arbete använder sig av. Medelbart relevanta omständigheter är sådana som kan användas som bevis för en omedelbart relevant omständighet. Dessa betecknas bevisfakta. Deras betydelse för detta arbete är begränsat, varför begreppet omständighet, om inte annat sägs, åsyftar rättsfakta. Det är även i denna betydelse ordet används i RB.⁶

⁴ Edelstam och Ekelöf 2002, s. 56.

⁵ SOU 1938:44 II, s. 213.

⁶ Edelstam och Ekelöf 2002, s. 40 f.

2.2 Dispositionsprincipen

Dispositionsprincipen innebär kortfattat att utformningen av processmaterial överlämnas till parterna, vilket tar sig uttryck i rättens bundenhet vid parternas processhandlingar, exempelvis yrkanden och erkännanden.⁷ Motsatsen är *officialprincipen*, där rätten ex officio kan företa egna processhandlingar, exempelvis döma till viss rättsföljd oberoende av parts yrkande.⁸

Dispositionsprincipen är framförallt framträdande i de dispositiva tvistemålen. Dessa betecknas på olika vis i RB, exempelvis som att *saken är sådan att förlikning därom är tillåten*. Det är framförallt mål där parterna fritt kan disponera över processobjektet utanför domstol.

En central regel i vilken dispositionsprincipen kommer till uttryck är den i RB 17 kap. 3 § som lyder:

Dom må ej givas över annat eller mera, än vad part i behörig ordning yrkat. Är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, må dom ej grundas å omständighet, som icke av part åberopats till grund för hans talan.

Regeln ger parterna en exklusiv rätt att bestämma processens omfattning. Den är utformad som ett förbud för domstolen dels mot att utdöma annan rättsföljd än vad part yrkat, och dels mot att lägga icke-åberopade omständigheter till grund för domen. En överträdelse av förbudet utgör ett grovt rättegångsfel och en överklagad dom ska undanröjas.⁹

En annan för principen talande regel är den om rättens bundenhet av parts erkännande, RB 35 kap. 3 §. Regeln innebär att vad part erkänner ska gälla mot denne, så att bevisning om den erkända omständigheten inte krävs för att den ska läggas till grund för domen.¹⁰ Förvisso en bevisregel, men den får i förening med RB 17 kap. 3 § stor vikt för parternas möjlighet att disponera över processmaterialet. Genom erkännande av ett rättsfaktum föreligger det inget åberopande av andra rättsfakta än det erkända, varför domstolen måste lägga faktumet till grund för domen och detta utan

⁷ Westberg 2013, s. 144.

⁸ Edelstam och Ekelöf 2002, s. 58.

⁹ Westberg 2013, s. 146, jämför även RB 50 kap. 28 §.

¹⁰ Edelstam, Ekelöf och Heuman 2009, s. 67.

bevisvärdering. Den erkännande parten drar därigenom upp en gräns för vad domstolen kan grunda domen på.

Det är som sagt främst genom processhandlingar som dispositionsprincipen tar sig uttryck, men även regler om förlikning och om skiljeavtal kan sägas vara uttryck för principen.¹¹ Processhandlingar utmärks genom att deras verkningar är begränsade till den pågående processen samt genom deras ensidighet. Två samstämmiga processhandlingar utgör inget civilrättsligt avtal och parterna har viss möjlighet att återta en processhandling.¹²

2.3 Principen om jura novit curia

Principen om jura novit curia består i domarens monopol på rättstillämpning. Domaren ska tillämpa rättsregler ex officio på åberopade rättsfakta och har sedan länge ansetts vara obunden av parternas överenskommelser att vissa regler ska tillämpas eller att en regel ska tillämpas på ett visst sätt.¹³

Det rättsliga stödet för principen är begränsat till stadgandet i RB 35 kap. 2 § 2 st. 1 men. om att bevisning om gällande rätt inte krävs. Principen har dock en lång tradition inom svensk rätt och att den gäller råder det inget tvivel om.¹⁴

Enligt principen ska domaren känna till rättsreglerna, och bevisning om tillämplig rätt krävs alltså inte, jämför RB 35 kap. 2 §. Principen medför att parterna varken behöver åberopa eller bevisa omständigheter som innebär att en viss regel är tillämplig i det konkreta fallet. Sådana omständigheter brukar kallas rättstillämpningsfakta, och utredningen av dessa ankommer på domaren. Sammantaget ligger rättstillämpningen utanför parternas dispositioner.¹⁵

De rättsregler domaren ska känna till och tillämpa är de som hör till den offentliga rättsbildningen, det vill säga främst lagar och förordningar.

¹¹ Edelstam och Ekelöf 2002, s. 58 f.

¹² Westberg 2013, s. 279 f.

¹³ Edelstam, Ekelöf och Heuman 2009, s. 302.

¹⁴ Edelstam och Ekelöf 2002, s. 61 samt Westberg 2013, s. 341 f.

¹⁵ Edelstam, Ekelöf och Heuman 2009, s. 302 ff.

Omfattas gör även andra rättstillämpningsfakta såsom uttalanden i förarbeten, praxis och allmänna rättsprinciper.¹⁶

Principen kan sägas vara dubbelsidig. Å ena sidan behöver parterna inte bevisa eller åberopa rättstillämpningsfakta eller överhuvudtaget argumentera i rättsliga frågor, domaren ska självständigt och ex officio tillämpa korrekta rättsregler på föreliggande rättsfakta. Å andra sidan är domaren obunden av parternas åsikter i rättstillämpningsfrågorna och denna sida av processen är undandragen parternas dispositioner.¹⁷ Det bör dock noteras att det inte föreligger något förbud för parterna att argumentera i rättsfrågor.¹⁸

För att undvika överraskande rättstillämpning ska domstolen ge parterna möjlighet att uttala sig om den tilltänkta rättsregeln.¹⁹

Domaren är obunden av parternas rättsliga etiketter. Att en part benämner något som en viss rättslig företeelse hindrar inte domaren att frångå denna benämning.²⁰ Detta ska dock nyanseras med att domaren *är* bunden av en parts erkännande av ett rättsfaktums rättsliga betydelse eller av ett prejudiciellt förhållande.²¹ Till detta återkommer jag under avsnitt 3.2.

2.4 Bakgrund och skäl för principerna

Det är olika överväganden som kan läggas till grund för de olika principerna. Gällande dispositionsprincipen utgör den ett uttryck för det kontradiktoriska rättegångsförfarandet,²² och därigenom ett uttryck för den partsdominerade rättegången. Syftet är att enskilda ska kunna råda över sina egna, privata angelägenheter.²³ För att enskildas möjligheter att förfoga över sina ekonomiska intressen ska fungera väl bör samma förfogandemöjligheter finnas utom och inom en process, alltså både inom den

¹⁶ Westberg 2013, s. 342 f samt s. 345.

¹⁷ Edelstam, Ekelöf och Heuman 2009, s. 303 samt Lindell 1988, s. 64.

¹⁸ Westberg 2013, s. 351 f.

¹⁹ Edelstam, Ekelöf och Heuman 2009, s. 304, samt NJA 1997 s. 825.

²⁰ Westberg 2013, s. 346.

²¹ Edelstam, Ekelöf och Heuman 2009, s. 70, Boman 1964, s. 59, Westberg 1988, s. 330 f, Westberg 2013, s. 353, Eriksson m.fl. 2013, s. 35:56.

²² Westberg 2013, s. 143 f.

²³ Ibid., s. 135.

materiella civilrätten och inom en dispositiv process. Genom olika förfoganden kan kostnader minimeras, exempelvis i en process genom att erkänna ett rättsfaktum och därigenom minska sina processkostnader.²⁴

Avseende principen om *jura novit curia* har den gamla rötter inom rätten.²⁵ Principen kan sägas bidra till en god arbetsfördelning mellan parter och domare, där de förra endast behöver bistå med relevanta fakta i tvisten. Vidare fyller principen en social funktion då det offentliga samhället i form av domstolen erbjuder rättskipning utan krav på parternas juridiska skolning. Slutligen erbjuder principen en stabilitet i rättstillämpningen, då domare ska tillämpa samma gällande rätt på alla tvister, utan någon möjlighet för parterna i den specifika tvisten att påverka detta.²⁶

²⁴ Edelstam och Ekelöf 2002, s. 60.

²⁵ Ibid., s. 61 samt Lindell 1988, s. 33.

²⁶ Lindell 1988, s. 33.

3 Parternas dispositions­möjligheter

3.1 Inledande anmärkningar

Följande avsnitt behandlar två olika sätt för parterna att disponera över rättstillämpningen. Såsom framgått av avsnitt 2.3 ska parterna enligt jura novit curia inte ha någon dispositions­möjlighet över just denna. Trots detta föreligger det vissa möjligheter till dispositioner, även om de är begränsade. Det föreligger även dispositioner som traditionellt ansetts ogiltiga, nämligen partsgemensamma överenskommelser och avtal.²⁷

Dispositioner kan röra vilken regel som ska tillämpas eller att en regel ska tillämpas på ett visst sätt.²⁸

Som utgångspunkt för det följande förutsätts parterna vilja disponera över rättstillämpningen. De förutsätts även vilja detta gemensamt. När begreppet *ensidiga dispositioner* används i den fortsatta framställningen åsyftas alltså dispositioner som tar sig uttryck i ensidiga processhandlingar, och inte en ensidig vilja att disponera. Det finns flera skäl till varför man som part vill kunna disponera över rättstillämpningen. Det kan röra sig om processekonomiska skäl, eller en vilja att i en avtalsrelation kunna agera utifrån redan definierade och klarlagda rättsregler.

3.2 Ensidiga dispositioner

3.2.1 Erkännandet som processhandling

Ett erkännande av en omständighet medför att den ska gälla mot part, RB 35 kap. 3 §. Detta innebär att någon bevisning inte behöver föras avseende omständigheten, utan denna kan läggas direkt till grund för dom. Den

²⁷ Edelstam, Ekelöf och Heuman 2009, s. 302, Westberg, 2011, s. 173 samt Heuman 2011, s. 336.

²⁸ Heuman 2011, s. 336.

erkända omständigheten ska vidare vara ofördelaktig för parten.²⁹ Processlagberedningen nämner att part endast kan erkänna ”omständighet av betydelse för förhållande, varöver part äger förfoga, och sålunda icke t.ex. processförutsättningarna, även om målet är av dispositiv art.”³⁰ Ett erkännande utgör en processhandling och har som sådan i princip ingen effekt utanför processen. Det finns vidare möjligheter att återta eller ändra en processhandling, åtminstone i samma instans.³¹ Avseende återkallande av ett erkännande ska rätten i sådant fall pröva vad detta har för bevisverkan, jämför RB 35 kap. 3 § 1 st. 2 men. Processhandlingar företas alltså i och för en process och får endast återverkningar i samma process. Handlingarna är ensidiga och även om två samstämmiga processhandlingar, såsom ett återopande av rättsfaktum och ett erkännande av detsamma, är bindande för domstolen ska de inte uppfattas som en överenskommelse mellan parterna. Skälet till att processhandlingar endast ska ha effekt i den aktuella processen är att parterna ska kunna överblicka konsekvenserna av sin processföring och inte behöva vara onödigt försiktiga.³² Enligt motiven behöver domstol inte godta ett uppenbart oriktigt erkännande.³³ Den exakta innebörden av detta är inte helt klar.³⁴

3.2.2 Erkännande av rättsfaktas rättsliga betydelse samt prejudiciella rättsförhållanden

Som medel för att disponera över rättstillämpningen kan erkännanden användas på olika sätt. Enligt ett sätt att se det skulle en första, mycket trubbig disposition vara att genom att erkänna vissa faktiska omständigheter binda rätten att endast tillämpa den rättsregel som är tillämplig på föreliggande omständigheter. Detta är dock en disposition över process-

²⁹ Edelstam, Ekelöf och Heuman 2009, s. 67 f.

³⁰ SOU 1938:44 II, s. 380.

³¹ Edelstam och Ekelöf 2002, s. 37.

³² Westberg 2013, s. 279 f.

³³ SOU 1938:44 II, s. 380.

³⁴ Lindell 1988, s. 53 ff.

materialet, de faktiska omständigheterna i målet, och att rättstillämpningen blir därefter är en naturlig följd av dispositionsprincipen.

Det föreligger dock en annan metod för att påverka rättstillämpningen. Såsom nämnts ovan har även parts erkännande av rättsfaktums rättsliga betydelse bindande verkan för domstolen. Exempel är att svaranden erkänner karendens påstående om att ett avtal kommit till stånd eller erkänner sig ha agerat vårdslöst. Domstolen har då att acceptera detta och lägga det till grund för dom utan prövning i sak. Detta följer inte uttryckligen av RB 35 kap. 3 §, men är allmänt accepterat i doktrinen.³⁵

Erkännanden av detta slag har betydelse på två vis. För det första ska de faktiska omständigheterna inte bevisprövas. Exempelvis behöver svarandens faktiska agerande i ett skadeståndsmål inte bevisas om det är erkänt att agerandet var vårdslöst. För det andra ska domstolen inte dra några egna, rättsliga slutsatser av svarandens agerande, alltså inte göra en egen culpabedömning.³⁶ Ett vanligt förekommande exempel på ett erkännande av detta slag är medgivande av skadeståndsskyldighet i sig, vilket snarare än ett medgivande utgör ett erkännande av grunderna för skadeståndsskyldighet.³⁷

Det bör nämnas att den erkännande parten ska ha avsett att ge omständigheten den rättsliga betydelse som erkänns. Det räcker alltså inte att parten av misstag erkänner ett faktums rättsliga innebörd. Materiell processledning bör användas för att undanröja oklarheter.³⁸

Den exakta grunden för att ett erkännande av rättsfaktums rättsliga betydelse är bindande för domstolen är inte helt klarlagd. Olivecrona nämner i förbigående att sådana erkännanden inte utgör verkliga erkännanden, vilka han förbehåller för uppgifter om fakta, men att de i en process ska behandlas som erkännanden.³⁹ Boman har utvecklat ett resonemang om varför sådana erkännanden bör vara bindande, vilket jag strax återkommer till.

En annan aspekt är att parts erkännande av ett prejudiciellt rättsförhållande, exempelvis att motparten är rätt ägare till skadad egendom

³⁵ Se not 21 samt Heuman 1982 s. 371.

³⁶ Westberg 2011, s. 176.

³⁷ Ibid., se där not 20, samt Olivecrona 1966, s. 200 f.

³⁸ Boman 1964, s. 49, särskilt not 16.

³⁹ Olivecrona 1966, s. 200 f.

i ett skadeståndsmål, också anses bindande för domstolen. Den ska alltså i målet betrakta motparten som rätt ägare.⁴⁰ Ekelöf anser att prejudiciella rättsförhållanden utgörs av sådant som kan göras till föremål för en egen talan.⁴¹ Inte heller grunderna för att erkännanden av prejudiciella rättsförhållanden är bindande är helt klara. I doktrinen har det även diskuterats vad det egentligen rör sig om för processhandlingar - erkännanden eller medgivanden.⁴² Boman argumenterar utifrån en analogi med förlikningsavtal och anser att till följd av att förlikningsavtal bör kunna träffas om prejudiciella rättsförhållanden bör även ett medgivande av desamma ges full giltighet, oavsett grunden för det.⁴³ Boman kommer härigenom fram till att även erkännande av rättsfaktas rättsliga betydelse på samma grunder måste binda domstolen, även när den rättsliga kvalificeringen är oriktig.⁴⁴

Som nämnts behöver domstol enligt motiven inte godta ett uppenbart oriktigt erkännande. Vad detta innebär för erkännanden av rättsfaktas rättsliga betydelse är dock oklart.

Sammanfattningsvis är doktrinen enig om att erkännande av rättsfaktas rättsliga betydelse är bindande för domstolen. Grunderna för detta är dock inte klarlagda, och då varken lagen eller förarbetena ger någon ledning i frågan återstår praxis för att verifiera att ett erkännande är bindande. Två rättsfall tas upp nedan under avsnitt 3.4.

3.2.3 Erkännandet som dispositionsmedel

Med det ovanstående i åtanke kan således parter binda domstolen vid att ge rättsfakta viss rättslig betydelse. Fråga är då hur detta rent praktiskt kan användas. Genom att parterna är överens om den rättsliga kvalificeringen av ett rättsfaktum kommer detta inte bara att hindra domstolen från en egen

⁴⁰ Se not 21.

⁴¹ Ekelöf 1956, s. 68.

⁴² Se härom Boman 1964 s. 49, Edelstam, Ekelöf och Heuman 2009, s. 70 not 61, samt Olivecrona 1966, s. 200 f.

⁴³ Boman 1964, s. 56. Boman använder termen medgivande istället för erkännande, något som inte i sig påverkar innebörden.

⁴⁴ Ibid., s. 59. Boman använder termen vitsordande med samma innebörd som erkännande.

kvalificering, utan även styra domstolen åt ett visst håll i rättstillämpningen. Ett erkännande av ett avtal som ett köpeavtal istället för ett avtal om hyra binder domstolen vid tillämpning av regler avseende köp. En anvisning från parterna att domstolen ska tillämpa köplagen på ett hyresavtal hade enligt *jura novit curia* inte bundit domstolen, men ett påstående om köp från den ena parten samt ett erkännande från den andra hade alltså haft denna effekt. Man kan göra skillnad på regelanvisningar och dispositioner över rätten, där dispositioner är tillåtna men inte regelanvisningar.⁴⁵ Att ensidiga dispositioner såsom ett erkännande kan användas som ett medel för att styra över rättstillämpningen framstår som klart. Det finns då skäl att övergå till frågan om partsgemensamma överenskommelser.

3.3 Partsgemensamma överenskommelser

3.3.1 Överenskommelser om rättstillämpningen

Det anses inte vara möjligt för parterna att binda domstolen vid en viss rättstillämpning genom avtal, vilket följer av principen om *jura novit curia*.⁴⁶ Skälen för detta anges ofta vara att det skulle försvåra rättsskipningen och komplicera processer i onödan.⁴⁷ En partsgemensam överenskommelse om rättstillämpningen kan avse att en viss regel ska tillämpas eller att en regel ska tillämpas på ett visst sätt. Det första kan sägas komplicera rättstillämpningen i mindre mån än det senare. Om domstolen ska tillämpa en regel på ett av parterna angivet sätt kan inte ledning sökas i rättskällorna på samma sätt som vid tillämpningen av en annan regel än den ”egentliga”.

⁴⁵ Lindell 1988, s. 73.

⁴⁶ Edelstam, Ekelöf och Heuman 2009, s. 302, Westberg 1988, s. 327, Heuman 2011, s. 336, Westberg 2011, s. 173.

⁴⁷ Westberg 1988, s. 327, Heuman 2011, s. 336.

Om den anvisade regeln inte passar för parternas tvist innebär dock även den situationen problem.⁴⁸

En överenskommelse om rättstillämpningen kan se olika ut. Westberg påpekar att detta inte blivit ämne för alltför detaljerade studier, men att ingåendet av överenskommelsen torde stämma överens med ingåendet av civilrättsliga avtal. Det kan alltså ske skriftligen, muntligen eller genom realhandlande.⁴⁹ Överenskommelsen bör kunna utgöra ett villkor i ett civilrättsligt avtal, eller utgöra ett eget avtal som sluts inför en domstolsprocess. Även Heuman ser dylika överenskommelser som just avtal.⁵⁰ Vilken bindande verkan ett sådant avtal har för parterna ett sådant är oklart. Det intressanta är dock att även om parterna är eniga om överenskommelsens giltighet ska detta inte kunna binda domstolen i rättstillämpningsfrågor.

3.3.2 Gränsdragning mot ensidiga dispositioner

Att dra en exakt gräns mot samstämmiga, ensidiga dispositioner görs inte helt lätt. Ett avtal eller överenskommelse om rättstillämpningen kan ju ta sig uttryck i just sådana dispositioner. En följd av *jura novit curia* ska vara att domaren är obunden av parternas avtal om rättstillämpningen, oavsett när detta avtal slutits. Även ett avtal om rättstillämpning som sluts inför rätta ska alltså principiellt vara icke-bindande. Emellertid ska handlingar som företas inför domstolen anses utgöra processhandlingar och inte rättshandlingar.⁵¹ Ett påstående från kändanden om att en viss lagregel är tillämplig och medhåll från svaranden om detsamma ska alltså inte ses som anbud om och accept av ett avtal om rättstillämpningen. Det rör sig snarare om ett åberopande av ett rättstillämpningsfaktum samt ett erkännande av detsamma. Processhandlingar avseende s.k. rättstillämpningsfakta anses inte binda domstolen, varför en disposition av detta slag inte får någon effekt.⁵²

⁴⁸ Heuman 2011, s. 336.

⁴⁹ Westberg 2011, s. 173.

⁵⁰ Heuman 2011, s. 336.

⁵¹ Westberg 2011, s. 173.

⁵² Edelstam, Ekelöf och Heuman 2009, s. 303 f.

Som vi har sett binds dock domstolen av parts erkännande av en omständighets rättsliga betydelse. Konsekvenserna av detta för gränsdragningen återkommer jag till.

3.4 Partsdispositioner i praxis

3.4.1 Inledande anmärkningar

Inledningsvis kan det konstateras att praxis för dessa frågor är begränsad. Några klara uttalanden görs dessutom inte av Högsta domstolen, utan svaren får oftast sökas i hur domstolen har dömt. Det är framförallt det andra fallet, NJA 2010 s. 643, som är av intresse och detta kommer att analyseras mer djupgående i avsnitt 4.

3.4.2 Förutsatt rättstillämpning

NJA 1983 s. 3 rörde ett fartygs grundstötning i den svenska skärgården. Staten krävde ersättning för oljeskador och bärgarlön från rederiet som ägde fartyget. Rederiet krävde i genkäromål ersättning från staten på grund av skadorna från grundstötningen och ansåg att staten vållat dessa på grund av ett felaktigt sjökort. I målet behandlades främst frågan om ansvaret, som Högsta domstolen fann låg på staten. På grund av att skadeståndslagen trätt i kraft först efter statens vållande uppstod frågan om tillämplig lag. Domstolen fann, baserat på uttalanden i förarbetena, att äldre rätt borde tillämpas i målet. Dock konstaterades följande:

Emellertid får parterna, med hänsyn till det sätt på vilket de i denna del utfört sin talan, anses ha gemensamt förutsatt att skadestandsfrågan skall bedömas med tillämpning av skadeståndslagen. Under dessa förhållanden skall rederiets skadeståndstalan prövas enligt sistnämnda lag.⁵³

Utan att uttala sig mer exakt än så har Högsta domstolen låtit parternas gemensamma förutsättande avgöra vilken lag som ska tillämpas.

⁵³ S. 80 i referatet.

3.4.3 Fråga om rätt svarande

NJA 2010 s. 643 rörde frågan om rätt svarande men även frågan om betydelsen av en parts underlåtenhet att invända mot åberopade rättsfakta. En bank väckte talan mot en revisionsbyrå och yrkade skadestånd enligt 15 kap. 1 och 2 §§ i 1975 års aktiebolagslag⁵⁴ på grund av oaktsamhet hos två av byråns revisorer i granskningsuppdrag av ett aktiebolag. Byrån bestred talan och invände att någon oaktsamhet inte förekommit. Byrån invände dock inte mot att vara rätt svarande i målet, trots att 15 kap. 1 och 2 §§ i endast angav revisorerna och inte byrån som möjliga ansvarssubjekt.

Tingsrätten konstaterade att frågan om rätt svarande inte tagits upp av revisionsbyrån, varför det inte ankom på domstolen att ex officio utreda detta. Domstolen gick därefter över till att utreda om någon oaktsamhet förekommit hos revisorerna, vilket inte befanns vara fallet.

Banken överklagade till hovrätten som tog upp målet till prövning. Parterna åberopade samma omständigheter som i tingsrätten. Hovrätten konstaterade att banken inte menat att revisorerna ådragit byrån skadeståndsskyldighet genom ställföreträderskap eller att byrån var skadeståndsskyldig på grund av principalansvar. Banken anförde som rättsligt stöd för ersättning bestämmelserna i 15 kap. 1 och 2 §§ samt att parterna var överens om att byrån var rätt svarande, något som byrån erkände. Hovrätten anförde då följande:

Det förhållandet att parterna är överens om att bestämmelserna i 15 kap. 1 och 2 §§ aktiebolagslagen ska tillämpas så att de även kan medföra ersättningsskyldighet för revisionsbyrån är emellertid inte bindande för hovrätten. Hovrätten är således vid sin prövning av i vad mån revisionsbyrån är skadeståndsskyldig mot banken obunden av parternas överenskommelse om hur de ifrågavarande bestämmelserna ska tillämpas.⁵⁵

⁵⁴ 29 kap. 1 och 2 §§ i aktiebolagslagen (2005:551).

⁵⁵ S. 644 i referatet.

Domstolen gick därefter vidare och kom fram till att byrån inte varit revisor i bolaget, varför någon skadeståndsskyldighet inte kunde komma ifråga.

Banken överklagade och Högsta domstolen tog upp målet. Banken yrkade att målet skulle återförvisas till hovrätten för ny prövning. Högsta domstolen gick igenom målet i underrätterna och fann att parterna tvistat med utgångspunkt i frågan om revisorernas oaktsamhet. Domstolen konstaterade att byrån bestridit talan varken på grund av att endast revisorerna kunde vara skadeståndsskyldiga eller på grund av att aktiebolagslagens regler inte kunde innebära skadeståndsskyldighet för byrån. Slutligen anfördes att det sätt på vilket byrån fört sin talan i tingsrätten måste uppfattas som ett erkännande av att vara rätt svarande. Hovrätten hade därför, genom att grunda sin dom på en omständighet som inte åberopats, förfarit felaktigt och talan återförvisades.

I målet är det endast hovrätten som benämner parternas hantering av frågan om rätt svarande som en överenskommelse. Westberg tolkar detta som att hovrätten ansett att parterna slutit ett avtal om rättstillämpningen.⁵⁶ I hovrättsdomen, liksom i referatet, benämns det dock inte som ett avtal utan endast som att parterna är överens om att byrån är rätt svarande.⁵⁷ Westberg uppfattar vidare att fallet behandlar en konflikt mellan dispositionsprincipen och principen om *jura novit curia*. Fråga är enligt honom om parternas agerande i målet är att se som en otillåten överenskommelse eller en tillåten, ensidig partsdisposition.⁵⁸ Heuman, i sin anslutande artikel, anser dock att tvekan inte råder om att det är fråga om en ensidig processhandling, varför frågan om överenskommelser eller avtal om rättstillämpningen inte blir belyst av fallet. Han menar vidare att någon konflikt inte kan bli aktuell, då de olika principerna tar sikte på olika handlingar. Dispositionsprincipen avser endast processhandlingar, medan *jura novit curia* sätter partsöverenskommelser om rättstillämpningen ur spel.⁵⁹

⁵⁶ Westberg 2011, s. 170.

⁵⁷ Göta hovrätt, mål nr. T 1866-08 s. 2 f.

⁵⁸ Westberg 2011, s. 171 f.

⁵⁹ Heuman 2011, s. 341.

4 Analys och slutsatser

4.1 Erkännandet som dispositionsmedel

Grunden för att erkännande av en omständighets rättsliga betydelse binder domstolen är inte klarlagd. Bomans tanke om att möjligheten att förlika sig om ett prejudiciellt rättsförhållande borde medföra en möjlighet att förlika sig om rättslig betydelse och därför även erkännandes bindande verkan är förvisso ett stycke god argumentation, men är snarare just detta: en argumentation för varför det borde vara tillåtet och inte en förklaring till att det är det.

Såsom konstaterats är dessa erkännandens bindande verkan till stor del en doktrinär konstruktion. Lagtexten nämner dem inte, och förarbetena berör inte frågan. Även praxis är knapp och Högsta domstolen har aldrig uttalat att dessa erkännanden skulle vara bindande.

I NJA 2010 s. 643 undanröjs hovrättens dom då den grundats på omständighet som part inte åberopat till stöd för sin talan. Den omständighet som åsyftas är att byrån inte varit rätt ansvarssubjekt enligt regeln i aktiebolagslagen. Detta är inte en faktisk omständighet utan en rättslig innebörd av en omständighet. Fråga var inte vad som skett utan om byrån var att anse som revisor, vilket hovrätten korrekt funnit att den inte var. Hovrätten kan inte sägas ha dömt på en faktisk omständighet som inte åberopats av svaranden i målet och därigenom frångått RB 17 kap. 3 § och dispositionsprincipen. De faktiska omständigheterna gav vid handen att byrån inte var rätt svarande eftersom parterna var överens om att det var de vid byrån anställda revisorerna som skött granskningen. Ett sätt att tolka domen från Högsta domstolen är då att även en rättslig omständighet, att byrån inte var rätt svarande, måste åberopas av part för att kunna läggas till grund för dom. Detta förefaller främmande och innebär ett markant avsteg från *jura novit curia*. Enighet råder även om att det endast är faktiska omständigheter som måste åberopas.

Ett annat sätt att tolka domen är att parternas enighet om rättsfaktumets rättsliga innebörd var avgörande. Det skulle då inte krävas att en part uttryckligen åberopar den rättsliga innebörden för att denna ska kunna grunda dom, men vid enighet från parterna skulle domstolen inte frångå deras uppfattning. I fallet innebär då parternas gemensamma mening att byrån var rätt svarande att domstolen inte ska ifrågasätta detta. Hade byrån inte bedömts ha erkänt detta skulle domstolen ha kunnat avslå talan baserat på denna rättsliga omständighet, oaktat att parten inte åberopat den. En sådan tolkning är förvisso förenlig med doktrinen uppfattning men i avsaknad av närmare motivering av domen från Högsta domstolens sida går det inte att säga om tolkningen är korrekt.

Ett sätt att motivera effekten av de nu diskuterade erkännandena är att det står klart att parterna kan erkänna prejudiciella rättsförhållanden, något som accepteras regelbundet i praxis. I dessa fall föreligger ofta inga faktiska omständigheter till grund för erkännandet, utan parterna är eniga om rena juridiska frågor. Exempel är erkännanden av skadeståndsskyldighet eller motpartens äganderätt. Grunden för detta torde vara möjligheten för parterna att komma överens om detta utanför domstolen samt att processhandlingarna inte får någon betydelse utanför processen eller för tredje man. I dessa fall finns då heller inga faktiska omständigheter som domstolen kan lägga till grund för en annan rättslig bedömning, och någon inhämtning ex officio av bevisning därom kan givetvis inte komma ifråga. Om parterna istället genom processhandlingar enas om en rättslig omständighet, utan att lägga några faktiska omständigheter till grund för detta, är det svårt att förklara varför denna situation skulle behandlas annorlunda av domstolen. Om det då är möjligt för parterna att enas om rättsliga omständigheter, exempelvis frågan om rätt ansvarssubjekt, utan att lägga faktiska omständigheter till grund för detta förefaller det omotiverat att någon annan bedömning ska göras när faktiska omständigheter föreligger, som förvisso gör det möjligt för domstolen att göra en annan rättslig bedömning. Fall som i stort är lika skulle bedömas olika och vad åberopat material får för effekt för rättstillämpningen skulle bli svåröverblickbart.

Hur Högsta domstolen resonerade i NJA 2010 s. 643 och varför de ansåg att hovrätten dömt på en icke-åberopad grund är inte klart. Det ovanstående kan endast ses som ett försök till förklaring av domen respektive enigheten i doktrinen kring dessa erkännanden.

Som dispositionsmedel får erkännandet stor effekt när den rättsliga innebörd parterna enas om leder till en viss rättstillämpning. I NJA 2010 s. 643 kan det tänkas att parterna var måna om att tvisten skulle slitas mellan banken och byrån, varför byrån genom underlåtenhet erkände sig som rätt svarande. På detta vis bestämde parterna och inte domstolen hur regeln i aktiebolagslagen skulle tillämpas.

Parterna kan vidare bestämma vilken lagregel som ska tillämpas på deras tvist, åtminstone inom vissa ramar. I exemplet med avtal om köp eller hyra kommer parternas gemensamma klassificering av avtalet att bestämma vilka regler som tillämpas för att avgöra tvisten. Givetvis kommer dessa dispositioner dock inte kunna vara lika flexibla eller detaljrika som ett giltigt rättstillämpningsavtal.

Det grundläggande i detta dispositionsmedel är parternas enighet. Genom samstämmiga processhandlingar, åberopande och erkännande, uppstår bundenheten för domstolen. Det ligger dock i processhandlingars natur att de inte förutsätter någon mer enighet än den som föreligger i stunden för det slutliga erkännandet. Processhandlingar kan ju ofta ändras och återkallas. Detta innebär att även om enighet förelegat innan tvisten, eller i dess tidiga stadium, är det möjligt för en av dem att bryta överenskommelsen och därigenom få till stånd en prövning av det enigheten tidigare gällde.

4.2 Överenskommelser om rättstillämpningen

Partsgemensamma överenskommelser om rättstillämpningen har alltså hanterats som ogiltiga. Överenskommelserna har som framgått setts som civilrättsliga avtal, åtminstone till formen. Detta är också nödvändigt för att skilja dem från ensidiga processhandlingar som grundar sig på

samstämmighet mellan parterna. Det som skulle särskilja en överenskommelse om rättstillämpningen skulle vara parternas bundenhet av den. I NJA 2010 s. 643 tolkar hovrätten parternas samstämmighet som en för domstolen icke-bindande överenskommelse. Om hovrätten avser enigheten i processhandlingarna eller en tidigare överenskommelse som kommer till uttryck i processhandlingarna är inte helt klart. Att en enighet i handlingarna i sig skulle innebära en överenskommelse måste dock ses som felaktigt. Civilprocessen bygger på att parterna handlar och därigenom inte binder sig mer än vad processreglerna kräver, vilket i så fall tar sig uttryck i bl.a. preklusionsregler. Bundenheten är då snarare gentemot domstolen än motparten. Det är troligare att hovrätten ansett en överenskommelse föreligga mellan parterna som endast yttrar sig i processhandlingarna.

Det är alltså i form av avtal som en partsgemensam överenskommelse om rättstillämpningen skulle existera, med samma bindande verkan mellan parterna. Avseende gränsdragningen mot överenskommelser som kan ta sig uttryck i ensidiga processhandlingar tas detta upp i nästa avsnitt.

4.3 Ensidiga och ömsesidiga dispositioner

4.3.1 Gränsdragning och skillnader

Det går inte att göra någon gränsdragning mellan ensidiga och partsgemensamma dispositioner baserat på graden av parternas samverkan. Båda fallen bygger för det första på att parterna har enats, även när detta sker genom formellt ensidiga handlingar. Det finns vidare inget i den partsgemensamma dispositionen som innebär att denna bygger på en djupare samverkan än den ensidiga. Även när det sker genom ensidiga processhandlingar kan parternas samverkan vara lika långt- och djupgående som när de slutit ett avtal eller överenskommelse. Det är ju genom ett slags överenskommelse, som förvisso inte är juridiskt förpliktande, som parterna i

den tänkta situationen har kommit överens om att disponera över rättstillämpningen på visst sätt.

Det går inte att påstå att det är på grund av *jura novit curia* som överenskommelser om rättstillämpningen är ogiltiga medan ensidiga dispositioner skulle vara acceptabla. Även en ensidig disposition utgör en inskränkning av denna princip i och med parternas möjligheter att undanhålla rättsliga bedömningar från domstolen. Denna inskränkning kan inte heller förklaras fullgott utifrån dispositionsprincipen verkningar. Denna ska endast utgå ifrån dispositioner över de faktiska omständigheter som utgör sakfrågorna och inte över rättsfrågorna.

Skillnaden mellan ensidiga och ömsesidiga dispositioner bör vara parternas bundenhet vid dem. Vid de ensidiga dispositionerna finns det möjlighet för en part att dels underlåta att utföra sin processhandling och dels att emellanåt återta denna senare i processen. Vid ett bevisat partsavtal om rättstillämpning skulle, om avtalet var giltigt och bindande, en part vara bunden av det under hela processen, även om parten då ändrat sig i frågan.

Skillnaden blir alltså endast aktuell när parterna inte längre är eniga i processen. Vid dispositioner som bygger på ensidiga processhandlingar finns det då möjlighet att undvika dispositionen, medan ett giltigt rättstillämpningsavtal skulle kunna åberopas gentemot motparten.

I NJA 1983 s. 3 konstaterar Högsta domstolen att båda parter processat med utgångspunkt i en lagstiftning som egentligen inte borde tillämpas, varför domstolen lägger denna till grund för prövningen. Parternas enighet om tillämplig lag ligger alltså till grund för domstolens benägenhet att acceptera dispositionen.

De slutsatser som kan dras utifrån detta är alltså betydelsen av parternas enighet inför domstolen. Ett rättstillämpningsavtal skulle binda en part även mot dess vilja, vilket kan vara ett skäl till att dessa inte accepteras i processer.

4.3.2 Skäl för skillnaden?

Det finns flera skäl för att behandla dispositionerna olika, men även skäl mot detta. Flera överväganden som ligger till grund för de två rättsprinciperna gör sig gällande även här.

Grunderna för dispositionsprincipen bygger på processhandlingarnas funktion. Genom den relativa handlingsfrihet som dessa medför kan parterna enklare agera i processen. Besluten bakom processhandlingarna avser endast den aktuella tvisten. Den möjlighet en part då har att i en tvist besluta sig för att upprätthålla en disposition över rättstillämpningen följer samma flexibilitet som präglar processhandlingar i övrigt.

Jura novit curia syftar till en god arbetsfördelning mellan parter och domstol, men även till en god rättskipning. Avseende det första torde det främst ta sikte på parternas åberopsbörda, som inte ska sträckas så långt som till rättsregler, rättstillämpningsfakta och dylikt. Ett rättstillämpningsavtal påverkar inte detta, men kan snedvrída arbetsfördelningen på andra sätt. När detta sker på parternas bekostnad, genom att de får ökade krav på rättsligt kunnande vid avtalsslutet, kan det inte ses som problematiskt. Det är ju parterna som valt att sluta avtalet. Det kan även ske på domstolens bekostnad när avtalet komplicerar rättstillämpningen, exempelvis genom att föreskriva tillämpningen av en opassande regel. Detta är dock möjligt även genom ensidiga dispositioner, varför det i det avseendet inte är ett argument för skillnaden.

Som sagt är den stora skillnaden i dispositionernas funktion parternas bundenhet av dem. Vid rättstillämpningsavtal kan en part i en process vara bunden även mot sin vilja. Det är troligt att skillnaden i dispositionerna giltighet grundas i denna skillnad i deras funktion. Det problematiska med partsgemensamma överenskommelser skulle då vara att en part utan att kunna förutse samtliga konsekvenser av det binder upp sig mot en viss rättstillämpning. Detta vore också tämligen främmande för civilprocessens systematik, där de processuella funktionerna endast ska aktualiseras i den pågående tvisten. Tvisten ska slitas genom processhandlingar och styras av processuella regler anpassade för detta. Ensidiga dispositioner bygger ju istället på processhandlingar och passar bättre in i hur processen ser ut.

Om man ser till dels de överväganden som ligger till grund för *jura novit curia* och dels civilprocessens systematik är det inte självklart att detta talar emot rättstillämpningsavtal som upprätthålls av båda parter i en konkret tvist. Parterna är i ett sådant fall lika eniga och angelägna om den anvisade rättstillämpningen som i fall av ensidiga dispositioner. Det är även fråga om samma effekter på processen. Den enda *egentliga* skillnaden är att ett rättstillämpningsavtal kan vara mer detaljerat och komplicerat än de något mer trubbiga ensidiga dispositionerna. Detta kan förvisso försvåra domarens uppgift, men ger å andra sidan parterna möjlighet att på ett bättre sätt lägga upp sin disposition för att åstadkomma en smidigare rättstillämpning.

Med tanke på att den enda skillnaden mellan dispositioner som bygger på ensidighet respektive ömsesidighet är bundenheten kan det knappast ses som rimligt att ett rättstillämpningsavtal ska underkännas om parterna är eniga om det inför domstol. En sådan situation framstår som än mer orimlig om man ser till möjligheterna för parterna att i ett sådant fall utnyttja ensidiga processhandlingar för att disponera över rättstillämpningen. Det finns tyvärr inget svar på hur en domstol idag skulle hantera en sådan situation, varför detta får ses som ett inlägg i debatten *de lege ferenda*, eller som en tanke om hur en domstol borde resonera utifrån de förutsättningar som rätten idag ger.

Framförallt frågan om bindande verkan av erkännanden av rättsfaktas rättsliga betydelse, och på vilken grund detta kan motiveras, behöver ett tydligt svar. Dessvärre kan, även om ett klagande kommer, den klassiska inställningen att partsgemensamma överenskommelser alltid är ogiltiga fortleva. Detta trots att en saklig grund för en annorlunda behandling av dessa dispositioner förefaller saknas.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1938:44: Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk

Litteratur

Boman, Robert: *Om åberopande och åberopsbörda i dispositiva tvistemål*, Stockholm 1964

Edelstam, Henrik och Ekelöf, Per-Olof: *Rättegång, första häftet*, 8:e uppl., Stockholm 2002

Edelstam, Henrik; Ekelöf, Per-Olof och Heuman, Lars: *Rättegång, fjärde häftet*, 7:e uppl., Stockholm 2009

Ekelöf, Per-Olof: *Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper*, Stockholm 1956

Eriksson, Tobias; Fitger, Peter; Hall, Per; Palmkvist, Ragnar; Renfors, Cecilia och Sörblom, Monika: *Rättegångsbalken, en kommentar*, Stockholm 2013

Juridisk metodlära, Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), Lund 2013

Lindell, Bengt: *Partsautonomins gränser*, Uppsala 1988

Olivecrona, Karl: *Rätt och dom*, 2:a uppl., Stockholm 1966

Westberg, Peter: *Civilrättskipning*, 2:a uppl., Stockholm 2013

Westberg, Peter: *Domstols officialprövning*, Lund 1988

Artiklar

Heuman, Lars: "Vilka rättsverkningar har processhandlingar som åklagaren företar till förmån för den tilltalade?" *Svensk Juristtidning* 1982 s. 353

Heuman, Lars: "Kan parter träffa avtal om hur civilrättsliga och processuella regler skall tillämpas?" *Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet* 2011/12 s. 336

Westberg, Peter: "Parts förfoganderätt över rättstillämpningen" *Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet* 2011/12 s. 168

Rättsfall

NJA 1983 s. 3

NJA 1997 s. 825

NJA 2010 s. 643

Göta hovrätt, mål nr. T 1866-08